AL DENTE - 2014 – MARIKEN VAN NIEUMEGHEN - LESBRIEF

Toneelgroep Al Dente speelt

Mariken van Nieumeghen

een mirakels verhaal over een verduveld mooie meid

Inhoud

Toneelgroep Al Dente

1. Theater
2. Mariken van Nieumeghen
   2.1 Mirakelspelen
   2.2 De rol van de kerk
   2.3 Mariken: samenvatting
   2.4 Toneelstuk of verhaal?
   2.5 Thema
   2.6 Historische werkelijkheid
   2.7 Opvoeringen
3. De bewerking van Al Dente
   3.1 Eerste fragment
   3.2 Tweede fragment
   3.3. Derde fragment
   3.4 Vierde fragment
4. Mariken: voorbereiding
5. Mariken: verwerking

Voorstellingen

Het Leidse Volkshuis
Apothekersdijk 33a, Leiden

Data

20.30 uur / zo 15.00 uur

- *wo 10 dec try-out*
- *do 11 dec première*
- *vr 12 dec*
- *za 13 dec*
- *zo 14 dec*
- *wo 17 dec*
- *do 18 dec*
- *vr 19 dec*
- *za 20 dec*
- *zo 21 dec*
- *di 23 dec*
- *wo 24 dec*

Reserveren www.aldente.nl
of 06-84864364

Bewerking en regie

- Jos Nijhof

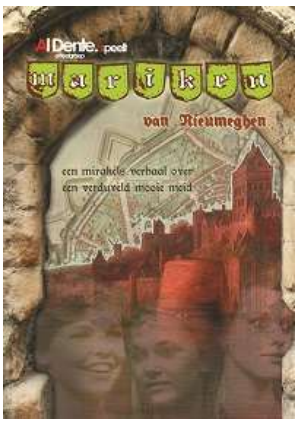

Spel

- Liesbeth van den Berg
- Rienke Cunes
- Kees van Egmond
- Jasper Groos
- Martijn van der Linde
- Iris de Loor
- Fiep Nijhof
- Robert van Ruiten
- Bart Verschoor
- Bram Wildeman

TONEELGROEP AL DENTE

Toneelgroep Al Dente is in 1993 opgericht en heeft in het verleden een aantal toneelklassiekers gespeeld (*Hamlet, Alkestis, Faëton*) naast minder bekende teksten en eigen bewerkingen van romans en verhalen (*De zondagswandeling, Circus Mrozek, Dwaallicht*). Kenmerkend voor Al Dente is de directe, confronterende manier van acteren, waarbij de acteurs zich niet verstoppen achter hun personage, en waarbij het proces - theater maken - zichtbaar blijft in het product - de voorstelling. 'Probeer het niet te zijn, probeer het te spelen' is dan ook het motto van regisseur Jos Nijhof. Al Dente is de vaste bespeler van het kleine theater De Ware Liefde aan de Kagerstraat 1 te Leiden (Visser 't Hooft Lyceum). Daarnaast speelde Al Dente de laatste jaren regelmatig voorstellingen in De Waag en in Scheltema in Leiden. In 2013 speelde de groep *De Kersentuin* van Anton Tsjechov in het voormalige Weeshuis aan de Hooglandse Kerkgracht in Leiden.

1. THEATER

Waarschijnlijk hebben jullie allemaal weleens een toneelvoorstelling bezocht. Omdat toneelspelen een bezigheid is van mensen die in levenden lijve voor je staan, stelt toneel niet alleen bepaalde eisen aan de acteurs, maar ook aan de toeschouwers.

Ga maar na: voor een acteur op een filmdoek maakt het niet uit of jij in de zaal zit te lachen, zit stil te zijn of lawaai te maken. Hij hoort het niet wanneer je mobiel afgaat of wanneer je een zak chips zit leeg te eten. Maar voor een toneelacteur is dat natuurlijk heel anders...

- Hoe ervaart een toneelacteur de aanwezigheid van mensen in de zaal, denk je? Misschien spreek je wel uit ervaring! Heb je zelf weleens toneel gespeeld? Bijvoorbeeld in de musical van groep 8 op de basisschool, bij een kinder- of jeugdtoneelclub, bij feestjes in de familie?
- Zo ja, wat herinner je je daarvan? Bijvoorbeeld van de voorbereidingen, van de zenuwen tijdens de voorstelling, van de reacties achteraf?
- Als een toneelspeler zegt: 'Ik ben de keizer van China', ìs hij dat dan ook echt? Natuurlijk niet! ‘Toneelspelen is liegen’ zegt men wel eens: kun je begrijpen wat daarmee bedoeld wordt?
- Heb je wel eens een toneelstuk gezien in bijvoorbeeld het dorpshuis, de Leidse Schouwburg of een ander theater(tje)? Bijvoorbeeld een kinder- of jeugdvoorstelling of een voorstelling waar familieleden of bekenden in meespeelden? Wat vond je van die ervaring?

Hieronder zie je het woord THEATER. Denk niet al te lang en al te diep na, maar noteer daar omheen eens allerlei woorden waaraan jij denkt bij horen of lezen van het begrip ‘theater’. Overleg daarna met een klasgenoot over wat jullie hebben opgeschreven. Waar zitten de overeenkomsten? Waar de verschillen?

THEATER

2. MARIKEN VAN NIEUMEGHEN

2.1. *Mirakelspelen*
Mariken van Nieumeghen (spreek uit: *Nimwegen*) is het enige bewaard gebleven *mirakelspel* uit onze middeleeuwen. Zeker is, dat er meer mirakelspelen zijn geweest, en er bestaan ook Duitse, Franse en Engelse voorbeelden. Meestal werden in mirakelspelen de levens van 'heilig' verklaarde personen verbeeld. De ontknoping vond plaats in de vorm van een *mirakel*, een wonder. Vaak speelde Maria, de moeder van Jezus, een voorname rol. Door haar tussenkomst vond het wonder plaats en kregen zondaars alsnog vergeving.
Bij de opvoeringen, niet in vaste theaters, maar op straat, op verhoogde podia of op platte boerenwagens, werd waarschijnlijk veel gebruikgemaakt van stuntwerk en speciale effecten om bijvoorbeeld aardbevingen en branden weer te geven.

2.2. *De rol van de kerk*
Toneelspelen is iets van alle tijden en culturen, maar zeker is dat in de Middeleeuwen de katholieke kerk een stimulerende rol heeft gespeeld bij de ontwikkeling van het toneel. Aanvankelijk verzette de kerk zich heftig tegen dit volksvermaak, maar in de late middeleeuwen nam die tegenstand af en steeds werd toneel steeds vaker gebruikt bij kerkdiensten.
Voor de analfabete bevolking werden die diensten - waarbij als taal het Latijn werd gebruikt - daardoor veel begrijpelijker en dus aantrekkelijker. Vanuit de kerk heeft het toneel zich vervolgens in verschillende fasen ontwikkeld:

1. Het toneel vond eerst plaats *tijdens* de (Latijnse) kerkdiensten zelf, heel simpel, bijvoorbeeld doordat priesters en koorzangers de rollen van Maria en andere bijbelse figuren gingen lezen en zingen. Kijk maar naar dit stukje uit een Paaslied (vertaald uit het Latijn). Het is een lied, maar óók toneel, inclusief een verdeling van rollen:
   Engel *Wie zoekt gij in het graf, o Christusvereerders?*
   Vrouwen*: Jezus van Nazareth, o hemelbewoner.*
   Engel*: Hij is hier niet, Hij is opgestaan, zoals hij voorspeld had. Ga en bericht dit, zeggende: De Heer is uit het graf opgestaan.*
2. Later kwamen er, niet tijdens, maar *na afloop van* de kerkdienst, meer uitgebreide voorstellingen, niet met gezongen, maar met gesproken dialogen ('gesprekken'), gespeeld door priesters, en nog steeds in het Latijn. Een citaat: *"Op de zondag na Driekoningen voerde men om drie uur in de middag in de kerk een indrukwekkend spel op. Drie priesters kwamen verkleed als koningen te paard de kerk binnen, elk uit een eigen toegangsdeur en met een groot gevolg, terwijl het als engelen verklede koor boven bij het orgel het Gloria aanhief. Beneden waren herders in de weer met hun schapen. Van achter uit de kerk schoot een ster naar het altaar die de koningen naar de plaats leidde waar de Heilige Familie rond de kribbe stond. Daar offerden de drie koningen er hun gaven. De stad was om deze bijzondere voorstelling de hele dag in rep en roer en er was nog nooit zoveel volk in de kerk geweest…"*
3. Doordat deze zogenaamde *liturgische drama's* nogal uitbundig werden - met vaker komische scènes en bijvoorbeeld met echte dieren als schapen, een os en een ezel in de kerk - bepaalden de kerkelijke overheden dat de spelen verplaatst moesten worden naar de pleinen en de straten *buiten* de kerkmuren. De teksten waren vanaf toen niet langer in het Latijn, maar in de volkstaal, waarbij niet-geestelijken ('leken') optraden als acteurs. Dit is ook het moment waarop de mirakelspelen ontstaan.

4. Uiteindelijk leidde deze ontwikkeling tot de bloei van toneel met een *wereldlijke*, niet-godsdienstige inhoud, gespeeld in de volkstaal en steeds vaker met inzet van beroepsacteurs.

2.3. Mariken: samenvatting

Het meisje Mariken woont in de buurt van Nijmegen bij haar oom, de priester Gijsbrecht. Op een dag stuurt haar oom haar naar de markt in Nijmegen om boodschappen te doen. Als het te laat wordt om naar huis terug te keren, vraagt Mariken onderdak bij haar tante die in Nijmegen woont.
Haar tante heeft echter vlak voor Marikens aankomst ruzie gehad met een paar buurvrouwen over een politieke kwestie: de arrestatie van hertog Arnold van Gelre door zijn zoon Adolf. Door die arrestatie is de tante buiten zichzelf van woede en Mariken moet het ontgelden. De tante scheldt haar de huid vol en beschuldigt haar zelfs van seksuele omgang met haar oom.
Mariken raakt volkomen in de war en probeert tevergeefs de weg terug te vinden naar huis. Ze bidt om hulp, waarbij ze zo wanhopig is dat het haar niet uitmaakt of God of de duivel haar komt helpen. De duivel hoort dit met plezier en verschijnt aan haar in de gedaante van een jongeman, die gehandicapt is door een zwerende oogbal. Deze Moenen is een mooiprater: hij belooft Mariken alle talen en de zeven vrije kunsten te leren, maar niet de nigromantie, de 'zwarte' kunst van het duivels uitdrijven. Hij stelt aan Mariken de voorwaarde dat ze haar naam verandert, omdat Moenen de naam Mariken te veel vindt lijken op die van de heilige Maria, zijn grootste vijandin. Bovendien mag Mariken geen kruisteken meer maken. Na enig verzet wijzigt Mariken haar naam in Emmeken: 'kleine M', zodat in elk geval de beginletter van haar oude naam behouden blijft.
Terwijl Moenen en Mariken naar 's-Hertogenbosch reizen, maakt de tante, uit onvrede over de politieke situatie, een eind aan haar leven, tot groot genoegen van de duivel. Moenen en Mariken reizen door naar Antwerpen, waar ze hun intrek nemen in herberg De Gulden Boom. Daar draagt Mariken een eigen gedicht voor, een loflied op de kunst. Gecharmeerd door het mooie meisje, vallen enkele stamgasten elkaar aan. Het eerste slachtoffer tuimelt dood neer.
Op deze manier zullen er nog een paar honderd volgen, want Moenen weet de kroeglopers tegen elkaar op te hitsen en tot de vreselijkste daden te brengen. Hij laat ze elkaar vermoorden of hij breekt ze zelf de nek, voordat ze spijt of berouw van hun zonden kunnen krijgen. Zijn doel is zoveel mogelijk zielen in het verderf, dus letterlijk in de hel te storten, waar Moenens baas, de opperduivel Lucifer, de nieuwkomers met veel plezier staat op te wachten.
Na zeven jaar begint Mariken te verlangen naar Nijmegen en Moenen kan haar verzoek om te terug te gaan niet weerstaan. Moenen en Mariken arriveren in Nijmegen juist op de dag waarop daar op de markt het wagenspel van Masscheroen wordt opgevoerd. In dit spel bepleit de duivel Masscheroen dat God de mensen niet langer zal vergeven, omdat ze immers de ene zonde na de andere begaan. God echter ziet ervan af de mensheid te bestraffen dankzij de tussenkomst van zijn moeder Maria. Het wagenspel maakt

dat Mariken berouw krijgt, met als gevolg dat Moenen haar aan God dreigt te verliezen. In wanhoop neemt hij Mariken mee de lucht in en gooit haar van grote hoogte omlaag. Maar Mariken komt ongedeerd neer en wordt gevonden door haar oom die Moenen met behulp van de nigromantie weet te verjagen. Samen met haar oom gaat Mariken nu op zoek naar vergiffenis voor haar zonden. Ze gaan ze naar enkele hoge geestelijken in Nijmegen en vervolgens naar de bisschop van Keulen. Niemand durft Mariken van haar ernstige zonden vrij te spreken. Uiteindelijk belanden ze in Rome bij de paus, van wie Mariken als boetedoening drie ijzeren ringen krijgt die ze om haar hals en haar armen moet dragen. Pas als haar zondige leven is vergeven, zullen deze zware ringen van haar lichaam vallen.
Mariken trekt zich daarna terug in een klooster voor bekeerde zondaressen te Maastricht, waar haar oom haar, tot zijn dood, jaarlijks komt bezoeken. Na jaren van bidden en boetedoening komt een engel haar verlossen van de ringen. Daarna leeft Mariken nog twee jaar. Na haar overlijden worden de drie ringen boven haar graf gehangen, met daaronder een korte beschrijving van haar leven.

2.4 Toneelstuk of verhaal?

Mariken van Nieumeghen (voluit: *Die waerachtige ende een seer wonderlijcke historie van Mariken van Nieumeghen die meer dan seven jaren metten duvel woende ende verkeerde*) werd ergens tussen 1480 en 1515 geschreven. De schrijver ervan is - zoals zo vaak bij Middeleeuwse literatuur - niet bekend. Het verhaal is overgeleverd in oude gedrukte boekjes, waarvan het oudste rond 1515 gedrukt werd door een zekere Willem Vorsterman, in die tijd een beroemde drukker uit Antwerpen.
Mariken bestaat voornamelijk uit dialogen ('gesprekken') op rijm, die ingeleid worden door korte prozastukjes (stukjes die dus *niet* op rijm zijn). Kijk maar:

> Het ghebuerde dat des heer Ghijsbrecht Mariken zijnder nichten seynden wilde in die stadt van Nieumeghen om daer te coopen tghene dat si behoefden, tot haer seggende aldus:
>
> DIE OOM Mariken!
>
> MARIKEN Wat ghelieft u heer *oom*?
>
> DIE OOM Hoort kint, slaet mijnder woorden *goom*:
> Ghi moet nae Nimmeghen nemen u *vertreck*
> Om ons provande te halen, wi hebbens *ghebreck*
> Van keersen, van olie in die lampe te *doene*,
> Van azine, van soute ende van *enzoene*
> Ende van solferpriemen soe ghi selve *ontcnoopt*.
> Daer zijn acht stuvers; gaet henen, *coopt*
> Te Nimmeghen van dies wi hebben *breke*.
> Tesser nu iuyst mertdach vander *weke*,
> Te bat suldi vinden al dat u *ghereyt*.
>
> MARIKEN Heer oom, tot uwer *onderdanicheit*
> Kent mi bereet; ick wil gaen mynder strate...

Over die afwisseling van prozateksten en gesprekken op rijm hebben veel letterkundigen zich het hoofd gebogen. Zeer waarschijnlijk was het verhaal van Mariken eerst een *roman* die volledig in proza geschreven was. Iemand zette daarna het grootste gedeelte van het verhaal om in dialogen op rijm, omdat dat prettiger te lezen zou zijn. Hierdoor *lijkt* de tekst op een toneelstuk, hoewel hij dat oorspronkelijk waarschijnlijk helemaal niet *is*. Je zou hooguit kunnen zeggen: het is een toneelstuk niet om op te voeren, maar om te lezen. Voor dat laatste heeft men ook wel de term *leesdrama* bedacht.

2.5. Thema

In *Mariken* staan verleiding, zonde en vergeving centraal. In de Middeleeuwen waren dat heel belangrijke elementen in het dagelijks leven. Volgens het geloof van de rooms-katholieke kerk gingen de mensen naar de hel als vóór hun dood hun zonden niet vergeven zouden worden. Wanneer Mariken het wagenspel van Masscheroen ziet, begrijpt ze dat ook zij vergeving moet zien te krijgen voor haar zonden. *Mariken van Nieumeghen* heeft eigenlijk hetzelfde thema als het wagenspel. In beide gevallen gaat het erom dat *een mens, hoezeer die ook gezondigd heeft, bij God altijd vergeving kan krijgen*. Belangrijk om daarbij te bedenken is, dat Mariken, ook in de zeven jaar waarin ze met Moenen verkeerde, altijd is blijven bidden. En ook, dat haar naam - en zelfs de aangenomen naam Emmeken - een verwijzing bevat naar Maria, de moeder van Jezus. Door tussenkomst van Maria laat God zich overtuigen om alle zondaars te vergeven, ook degenen die behoorlijk van het rechte pad zijn afgeweken.

2.6. Historische werkelijkheid

Bijzonder aan dit mirakelspel is dat er een aantal aantoonbaar historische verwijzingen in het verhaal zitten. Natuurlijk heeft de anonieme schrijver daarmee willen aangeven: de gebeurtenissen die hier plaatsvinden mogen dan wonderlijk zijn, maar ze zijn wel degelijk èchte gebeurd! Zo is het gegeven, dat Arnold, de hertog van Gelre, door zijn zoon Adolf gevangen werd gezet, een historisch feit uit 1465.
En het Wittevrouwenklooster in Maastricht waar Mariken haar laatste jaren doorbrengt, was een bestaand gebouw (zie illustratie), dat pas aan het begin van de negentiende eeuw werd gesloopt en waarvan nog resten te zien zijn in het huidige Theater aan het Vrijthof.

Ook tot de historische werkelijkheid behoort het feit dat aan het eind van de Middeleeuwen heel West-Europa in de ban was van heksen. Heksen waren meisjes of vrouwen die zich in ruil voor mooie beloften op sleeptouw lieten nemen door de duivel. Ze werden verantwoordelijk gehouden voor alle denkbare rampen, zoals mislukte graanoogsten, besmettelijke ziekten en impotentie van de echtgenoot. Niet zelden eindigden van hekserij beschuldigde vrouwen - na dagen- of zelfs wekenlange martelingen - op de brandstapel.

2.7. Opvoeringen

Mariken van Nieumeghen is een toneelstuk dat maar zelden wordt gespeeld. Een zeer spectaculaire opvoering vond plaats in 1933 op de Grote Markt in - waar ook anders - Nijmegen. Professionele acteurs werkten samen met honderden amateurs om er een spektakelstuk van te maken. Er werd acht avonden gespeeld, steeds voor een kleine 1500 toeschouwers! Op 7 augustus 1933 stond in het dagblad De Gelderlander een verslag. Dit fragment gaat over de scène waarin Mariken door Moenen de lucht in wordt gesleurd:

'De schijnwerpers worden gedoofd en bijna op hetzelfde moment ziet men, in een enkelen lichtbundel, hoog op den nok van een huis het silhouet van den baarlijken duivel die een witte gedaante omhoog werpt. Even nog blijft het donker en reeds staat het volk in dichten, kleurrijken drom om Mariken, die voor dood op den grond ligt.'

In 2009 werd het idee van een Mariken-opvoering in Nijmegen weer opgepakt en sindsdien wordt jaarlijks een aantal opvoeringen geven in de binnenstad van Nijmegen. Dat Nijmegen nog altijd trots is op Mariken, blijkt trouwens wel uit meer dingen:

- sinds 1957 staat op de Grote Markt een standbeeld van Mariken;
- omstreeks 1990 kreeg een originele Nijmeegse lekkernij de naam Marikenbrood;
- iets later werd de geheel nieuwe winkelstraat in het centrum Marikenstraat gedoopt
- de duivelse minnaar van Mariken werd zelfs vereerd met een Moenenstraat;
- een jaarlijkse hardloopevenement voor vrouwen kreeg de naam Marikenloop;
- en dan hebben we het nog niet over al die Nijmeegse meisjes die van hun ouders de naam Mariken kregen...

Ook buiten Nijmegen blijft Mariken tot de verbeelding spreken. In tal van landen zijn vertalingen of bewerkingen van *Mariken* verschenen of toneelstukken die erop zijn gebaseerd. De Vlaamse schrijver Hugo Claus maakte in 1968 een geruchtmakende bewerking onder de titel *Masscheroen*, met daarin onder meer drie naakte mannen die God, Jezus en de Heilige Geest spelen. De opvoering leidde tot kamervragen in het Belgische parlement en Claus werd zelfs veroordeeld wegens 'zedenschennis'.

Er zijn ook verfilmingen. In 1974 maakte regisseur Jos Stelling een prachtige film gebaseerd op *Mariken van Nieumeghen*, met mooie sfeerbeelden van de late Middeleeuwen.

Verder is er in 2000 door André van Duren een verfilming gemaakt van het jeugdboek *Mariken*, geschreven door Peter van Gestel. In dit verhaal is de oorspronkelijke tekst nauwelijks nog herkenbaar. Een paar raakvlakken zijn, dat Mariken hier enkele 'heksentrekjes' heeft, zoals het feit dat ze 'zomaar ineens' kan lezen en schrijven, dat ze een weeskind is dat bij haar oom Archibald woont en dat ze een jongen leert kennen die ervan verdacht wordt een zoon van de duivel te zijn.

Klik ook eens op deze link:
http://www.youtube.com/watch?v=Cahnjq7p0jQ

3. DE BEWERKING VAN AL DENTE

In de bewerking van Al Dente is de taal van de Middeleeuwen vervangen door modern Nederlands en al het rijm is proza geworden. Verder is het oorspronkelijke verhaal van Mariken volledig intact gebleven, maar als het ware daaromheen hebben de spelers een eigen verhaal gemaakt over de manier waarop zij *Mariken van Nieumeghen* willen spelen voor een publiek. Je kijkt dus naar een toneelgroep die een Middeleeuws mirakelspel speelt en daar leveren de spelers vanuit onze tijd en vanuit hun eigen beleving commentaar op. Bovendien zijn er hier en daar kleine grapjes ingebouwd of verwijzingen naar de geschiedenis van toneelgroep Al Dente. Soms wordt ook een beetje de spot gedreven met bepaalde eigenaardigheden van de spelers. Lees maar eens hoe de voorstelling begint.

3.1. Eerste fragment

JASPER In een roerige tijd van politiek geharrewar, bruut straatgeweld en een verwoestende builenpest woonde in het dorpje Balgoy, op drie mijl afstand van de stad Nijmegen, een vrome pastoor met de naam Gijsbrecht. En bij hem in, in de pastorie, woonde een verduveld mooie meid die Mariken heette. Mariken ging niet naar school en ze had weinig van de wereld gezien, maar ze klaagde niet, deed elke dag het huishouden voor haar oom, en dat deed ze goed.

MARTIJN Met die woorden...

BRAM Ongeveer.

MARTIJN Ongeveer?

BRAM Met die woorden ongeveer.

MARTIJN O, zo! Met die woorden ongeveer, maar dan in het Middelnederlands, de taal van de middeleeuwen, begint een beroemd mirakelspel uit de vijftiende eeuw, een toneelstuk dat bekend is geworden onder de titel:

KEES 'Die waerachtige ende seer wonderlycke historie van Mariken van Nieumeghen die meer dan seven jaren met den Duvel woonde ende verkeerde.'

LIESBETH *tegelijk met Kees* De waar gebeurde en wonderbaarlijke geschiedenis van Mariken uit Nijmegen die meer dan zeven jaar bij de duivel woonde en omgang met hem had.

BRAM En dat oude verhaal, dat toneelstuk...

MARTIJN ... daar hebben wij het stof van afgeblazen...

LIESBETH ... en dat gaan wij...

MARTIJN ... nadat we het in een modern jasje hebben gestoken...

JASPER Een 'figuurlijk' modern jasje dan toch zeker?

KEES *geïrriteerd* ... en dat gaan wij...

MARTIJN ... wij van Al Dente dus...

JASPER ... voor jullie spelen.

KEES Wij, dat ben ik, Kees...

LIESBETH Liesbeth.

MARTIJN Martijn.

JASPER Jasper.

Enzovoort. Natuurlijk gaat het zo niet de hele tijd. De spelers kruipen óók in de huid van de personages die in het oorspronkelijke stuk optreden. Lees hieronder maar eens hoe oom Gijsbrecht zijn nichtje Mariken naar de markt in Nijmegen stuurt.

3.2. Tweede fragment

GIJSBRECHT Kaarsen, lampolie, azijn, zout, uien en zwavelstokjes, heb je dat, lieve nicht? Moet ik het voor je opschrijven?

MARIKEN Nee, dat hoeft niet, ik kan immers niet lezen oom.

GIJSBRECHT Ach arm kind, da's waar ook, ik vraag je om excuus. Maar goed, kaarsen, lampolie, azijn, zout, uien en zwavelstokjes dus.

MARIKEN Azijn, kaarsen, lampolie, uien, zout en zwavelstokjes. Heel gek, oom, maar in die volgorde kan ik het véél beter onthouden. Azijn, kaarsen, ...

GIJSBRECHT Hier zijn acht stuivers. 't Is markt vandaag, dus...

MARIKEN Ik ga.

GIJSBRECHT Denk erom, lieve nicht, het is december. De dagen zijn kort. Nijmegen is een eind lopen. Zorg dat je voor het donker terug bent.

MARIKEN Ja oom.

GIJSBRECHT En anders, als je denkt dat je het niet redt, blijf dan maar daar, dat is wel zo veilig.

MARIKEN Daar? In Nijmegen?

GIJSBRECHT Ja. Ga naar je tante, mijn jongste zuster, je weet wel, die ene die nog leeft, tante Gertrude.

MARIKEN Goed oom.

GIJSBRECHT Vraag of je bij haar kunt overnachten. Zal geen probleem zijn. Liever dat dan dat je door het pikkedonker terug moet.

MARIKEN Zo is het oom. Azijn, kaarsen, lampolie, uien, zout en zwavelstokjes.

GIJSBRECHT Er is veel vreemd volk op de weg tegenwoordig. En jij bent... *slaat een kruis*... een verduveld mooie meid.

MARIKEN Dankuwel oom. Geen zorgen oom, ik red me wel.

GIJSBRECHT Doe tante Gertrude de groeten en wees voorzichtig.

MARIKEN Zal ik doen oom, dag oom. Azijn, kaarsen, lampolie, uien, zout en zwavelstokjes.

GIJSBRECHT Dag lieve Mariken. God zal met je zijn.

MARIKEN Azijn, kaarsen, lampolie, uien, zout en zwavelstokjes.

ROBERT En zo vertrok Mariken naar Nijmegen. En ze was nog maar koud weg of oom Gijsbrecht had al spijt als haar op zijn geschoren kruin dat-ie haar had laten gaan. Een angstig voorgevoel verontrustte hem.

GIJSBRECHT Here God, een angstig voorgevoel verontrust me. Als die lieve Mariken maar niks overkomt. Had ik haar wel op pad moeten sturen? Jonge meisjes alleen laten in deze tijd, dat is vragen om narigheden. Ze loeren overal, het geteisem, gespuis en geboefte.

3.3. Derde fragment

Het fragment hieronder is het begin de zogenaamde 'kroegscène'. Moenen en Mariken reizen van 's-Hertogenbosch naar Antwerpen en komen aan in herberg De Gulden Boom. Een kroeg in de Middeleeuwen was een poel des verderfs, een plek voor hoeren, vechtersbazen en ander minder fijn publiek. Regelmatig vonden er ruzies plaats, niet zelden met een dodelijke afloop.

MOENEN Nu zijn we eindelijk in Antwerpen, Emmeken. Dat wilde je toch zo graag? Kom, we gaan het er eens van nemen, verderop, in De Boom. Als het ons daar bevalt, dan zal ik de waard vragen wat-ie rekent voor vol pension.

MARIKEN In De Boom?

MOENEN De Gulden Boom, een herberg waar je nog wat gaat meemaken! Je zult daar dronkenlappen zien die geen maat kunnen houden, doortrapte criminelen die malafide transacties plegen, vrouwtjes van het leven die de hele dag rondhoereren, gokkers, dieven, zwervers en ander gespuis. Hier, hier is het liefje, kom we gaan naar binnen. Kijk, die tafel daar is vrij. Ober!

EERSTE STAMGAST Hela hola, kijk daar, wat een lekker wijf!

TWEEDE STAMGAST En wat een gruwelijke lelijkerd heeft-ie bij zich.

DERDE STAMGAST Nondeju, wat een sladood inderdaad.

OBER Meneer? Mevrouw?

MOENEN Witte wijn, van het vat. Van die dure. En voor mijn vrouw een pint kruidenwijn en ook nog een pint van die zoete, je weet wel, die het lijf in een mum verwarmt.

OBER Ik heb 'm, meneer. Een kruidenwijn, een witte en een zoete.

TWEEDE STAMGAST Zullen we aanschuiven bij die twee?

EERSTE STAMGAST Welja, waarom niet? Als het zijn meid is, en niet zijn wijf...

TWEEDE STAMGAST ...dan is die blonde stoot voor ons.

DERDE STAMGAST Wat een schooier, die vent. Ik werk die klootzak de tent uit en als het moet plant ik een mes tussen z'n ribben.

MOENEN *heeft de drie al een tijdje door* Hier vrienden, schuif aan, ik trakteer.

EERSTE STAMGAST Niet nodig, meneer, onze kannen zijn nog gevuld.

MOENEN Neem die dan mee en kom erbij zitten.

OBER *brengt de bestelling van Moenen* Kijkt u eens, meneer. En waar komen meneer en mevrouw vandaan als ik zo vrij mag wezen?

MOENEN 's-Hertogenbosch.

OBER Ah! 's-Hertogenbosch!

MOENEN Ja, 's-Hertogenbosch.

MARIKEN *kijkt in een van de kannen* Moenen, hoe zat het ook alweer... het is toch geometrie waarmee je kunt uitrekenen hoeveel druppels wijn er in één kan gaan?

MOENEN Precies, m'n duifje, dat heb ik je gisteren haarfijn uitgelegd, weet je nog?

EERSTE STAMGAST Hola eenoog, wat zegt dat wijffie van jou daar? Je gaat me toch niet wijsmaken dat dat sletje op de kop af weet hoeveel druppels er in die kan zitten? Dat zou toch wel héél bizar wezen.

MOENEN Pas op je woorden, gast... Ik kan het je nog wel gekker vertellen. Die vriendin van me, die is thuis in alle wetenschappen. Ze kan zich meten met de knapste student uit Leuven of Parijs.

DERDE STAMGAST Dat wil ik meemaken. Laat haar dan eens een demonstratie geven, zuipschuit.

MOENEN Nou kom, lieve Emmeken, geef eens een stukje retorica weg. Een meeslepende speech of een mooi gedicht of wat dan ook. De heren hier staan te dringen om je in actie te zien.

MARIKEN Retorica, dat is nou net het moeilijkste wat er is. Van alles kun je leren, uit een boek, uit het hoofd, uit de wijze lessen van een goede leraar, maar een goeie speech houden, een mooie monoloog, een gedicht uit het blote hoofd, dat is een gave van de Heilige Geest.

EERSTE STAMGAST Komaan, niet zo faalangstig, juffrouw. Draag ons iets voor. Als iemand raar gaat doen, je uitlacht of zoiets, dan krijgen ze met mij aan de stok.

MOENEN Dat prachtige gedicht over de zuivere kunst, doe dat dan. Je weet wel, wat je gistermiddag na de lunch gemaakt hebt.

MARIKEN Ik weet niet...

TWEEDE STAMGAST Vooruit met de geit, lieve jongedame. Ons geduld begint een beetje op te raken

EERSTE STAMGAST Wij stellen geen hoge eisen, je bent maar een amateurtje toch?

DERDE STAMGAST *grinnikend* Net als wij!

TWEEDE STAMGAST *steeds dreigender* Kom op, beetje tempo, wijffie. M'n maats en ik willen nou eindelijk wel 's wat zien.

EERSTE STAMGAST Als je nou voor de donder niet begint, dan...

DERDE STAMGAST Dan... dan... Kolère... Beginnen nou!

MOENEN Rustig aan, gasten. Toe nou maar, Emmeken. Begin maar...

3.4. Vierde fragment

Het laatste fragment is de scène waarin oom Gijsbrecht Mariken terugvindt nadat ze door Moenen vanuit de lucht naar beneden is gegooid. Let op de afwisseling van de rollen van de oom en Mariken enerzijds en die van de vertellers anderzijds.

GIJSBRECHT Kun je nog praten, Mariken? Praat dan maar, praat tegen mij, je oom Gijsbrecht, die zo menige zucht om jou heeft geslaakt, die op alle straten en pleinen naar jou heeft gevraagd, en die je nu hier moet vinden, in zo'n treurige toestand.

MARIKEN Bent u hier allang, oom? O God, was het maar waar dat ik nog dezelfde Mariken was als de Mariken die ik was toen ik u voor het laatst heb gezien. Hoe kan ik ooit beschrijven wat ik allemaal heb meegemaakt en doorstaan?

GIJSBRECHT Probeer het maar, lieve nicht, vertel maar.

MARIKEN Ik ben zo bang, zo vreselijk bang, oom, dat God me nooit meer in genade zal aannemen en dat ik voor eeuwig verdoemd zal zijn.

GIJSBRECHT Niemand is verloren, Mariken, dan wie zichzelf als verloren beschouwt. Jij verdoemd? Dat kan ik me niet voorstellen, dat gaat mijn fantasie te boven. Vertel, waar ben je geweest? Hoe ben je hier terechtgekomen? Hoe kwam je daarnet door de lucht gevlogen?

MARIKEN Het is niet gemakkelijk, oom, om alles te vertellen, maar ik kan nu niet anders meer, ik moet mijn hart uitstorten en ik zal niets verzwijgen, dat beloof ik u.

MARTIJN En daarop begon Mariken te vertellen. Hoe ze zich volledig had overgeleverd aan de duivel.

MARIKEN Ik heb me volledig overgeleverd aan de duivel, oom, ik ben een jaar of zeven met hem omgegaan, en wat we in die zeven jaar aan zonden hebben bedreven, daar zou je dikke boeken over vol kunnen schrijven.

BRAM Ze vertelde over het zondige leven dat ze had geleid, eerst in 's-Hertogenbosch en later in Antwerpen, en hoe ze op een bepaald moment de aandrang had gevoeld om terug te gaan naar Nijmegen.

MARIKEN In Antwerpen voelde ik op een bepaald moment de aandrang terug te gaan naar Nijmegen. Misschien was het een goddelijke inblazing waardoor dat gebeurde, misschien een teken van de Heilige Maagd tot wie ik in al mijn zondige ellende toch elke dag opnieuw gebeden heb.

JASPER En hoe ze gegrepen was door het wagenspel.

MARIKEN Hier in Nijmegen raakten we verzeild op de markt en ze speelden daar het wagenspel van Masscheroen, en ik luisterde ernaar, en ik keek ernaar, en door wat ik hoorde en zag, werd ik gegrepen en kwam ik zozeer tot inkeer, dat hij die mijn leidsman was zich vreselijk begon te ergeren aan wat er mét mij en in mij gebeurde.

BRAM En hoe Moenen haar had meegenomen de lucht in.

MARIKEN En hij nam me mee de lucht in en wierp me naar beneden, maar het was alsof engelen me droegen, want ongedeerd kwam ik neer, precies op deze plek.

MARTIJN Haar oom was hevig ontsteld door alles wat ze hem vertelde, dat spreekt vanzelf.

GIJSBRECHT Was de duivel jouw meester, Mariken, weet je dat heel zeker?

MARIKEN Ja, oom. Zeven jaar lang heb ik mij geschikt onder zijn gebod en alles gedaan wat hij van mij vroeg.

GIJSBRECHT Almachtige God! We moeten die fielt van hier verdrijven, anders blijf je in zijn macht en kom je Gods rijk nooit binnen.

MOENEN *plotseling weer opgedoken* Hela hola, speknek, ik zou maar geen rare dingen in m'n paapse kop halen als ik jou was. Ze is van mij en ik neem haar mee naar de plaats waar men niet zuinig is met pek en zwavel, als jij begrijpt wat ik bedoel.

GIJSBRECHT Denk jij dat werkelijk, miezerige schoft die je bent?

MOENEN Ja, dat denk ik, godsdienstgeile huichelaar. Ze is in mijn macht en volledig van God verlaten. Denk jij dat jij d'r van me af kunt pakken? Eerder zal ik die gluiperige rotkop van je achterstevoren zetten.

4. MARIKEN: VOORBEREIDING

Vóór de voorstelling

Algemeen

1. Bij het lezen van deze lesbrief krijg je vast al een bepaald beeld van de voorstelling. Hoe zal het eruit zien? Wat zal er allemaal gebeuren? Schrijf op wat jouw ideeën en verwachtingen zijn en vergelijk die met die van een klasgenoot.

Toneelgroep Al Dente

2. Leg uit wat jij je voorstelt bij de volgende zin:

   Kenmerkend voor Al Dente is de directe, confronterende manier van acteren, waarbij de acteurs zich niet verstoppen achter hun personage, en waarbij het proces - theater maken - zichtbaar blijft in het product - de voorstelling.

3. Leg uit wat volgens jou de regisseur bedoelt met zijn motto 'Probeer het niet te zijn, probeer het te spelen'. Denk, om je gedachten te bepalen, aan het 'omgekeerde' motto dat een regisseur zou kunnen hebben: 'Probeer het niet te spelen, probeer het te zijn'.

Mariken va Nieumeghen

4. Hiernaast zie je negen houtgravures van de avonturen van Mariken. Ze komen uit een Engelse vertaling van circa 1518, *Mary of Nemmegen*. Geef met behulp van *2.3 Mariken: samenvatting* aan welk moment uit het verhaal je op elke gravure kunt zien.
5. In *2.3 Mariken: samenvatting* lees je dat Moenen niet bereid is Mariken de *nigromantie* te leren. Leg uit waarom hij dat niet wil / niet kan.
6. Het wagenspel van *Masscheroen* in *Mariken* is natuurlijk een toneelstuk *in* een toneelstuk. Uit *3. DE BEWERKING VAN AL DENTE* kun je afleiden dat Al Dente eigenlijk een toneelstuk *in* een toneelstuk *in* een toneelstuk heeft gemaakt. Leg dat uit.
7. In *De bewerking van Al Dente: 3.2 Tweede fragment* past Mariken de volgorde van de boodschappen aan. In het oorspronkelijke verhaal gebeurt dat niet! Welk (taal)grapje zit daarin verstopt?
8. In *De bewerking van Al Dente: 3.3 Derde fragment* wordt Mariken uitgedaagd 'een stukje retorica' weg te geven. De retorica was een belangrijk ideaal in de Middeleeuwen. Ga na wat 'retorica' betekent en waarom het zo belangrijk werd gevonden.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

5. MARIKEN: VERWERKING

Recensie schrijven

Over de voorstelling *Mariken van Nieumeghen* van Al Dente ga je een recensie schrijven. Een recensie is een kritische beschouwing van een kunstuiting (concert, tentoonstelling, boek), in dit geval dus van een theatervoorstelling. Belangrijk is, dat je jezelf zowel tijdens het kijken als na afloop een mening vormt over de voorstelling: *'Wat vind ik er nou eigenlijk van?'*

De volgende aspecten komen in een theaterrecensie vrijwel altijd aan bod:

1. De *feiten* (titel van de voorstelling, naam van de schrijver, naam van de groep, naam van de regisseur, namen van twee of meer speler(s), datum waarop de voorstelling is bijgewoond, plaats waar de voorstelling is bijgewoond)
2. De *inhoud* (waar de voorstelling in grote lijnen *over* gaat)
3. Het *thema* (waar het in de voorstelling *om* gaat)
4. De *regie* (hoe de regisseur is omgegaan met de tekst, welke keuzes hij heeft gemaakt)
5. De *vorm* of de *enscenering* (decor, kleding, belichting, muziek)
6. Het *spel* van de individuele acteurs (levendigheid, mimiek, geloofwaardigheid)
7. Een *algemeen eindoordeel* over de voorstelling

De mening die je hebt over alle onderdelen van de voorstelling probeer je natuurlijk zoveel mogelijk te onderbouwen.

Met andere woorden: door middel van *argumenten* geef je aan waarom je bepaalde dingen goed, minder goed of zelfs slecht vindt.

Ga er vanuit dat je recensie geplaatst wordt in een jongerentijdschrift; je *doelgroep* wordt dus gevormd door mensen van ongeveer jouw leeftijd.

De opbouw van je recensie is aldus:

Titel ('Kop')

1. *Eerste alinea*: inleiding

   Hierin: de feiten (1) en de inhoud (2)

2. *Tweede alinea*: beoordeling

   Hierin: je mening over thema (3) en regie (4)

3. *Derde alinea*: beoordeling

   Hierin: je mening over enscenering (5) en spel (6)

4. *Vierde alinea*: beoordeling

   Hierin: je eindoordeel (7)

Je recensie wordt beoordeeld op basis van de volgende criteria:

1. Heldere alinea-indeling (binnen de alinea regels volmaken; tussen de alinea's en na de titel een regel overslaan)
2. Inhoud (alle aspecten worden afdoende besproken)
3. Kwaliteit van de argumentatie
4. Correcte spelling
5. Rekening gehouden met de doelgroep

Standbeeld van Mariken
op de Grote Markt in Nijmegen